

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตลิ่งชัน เป็นเขตหนึ่งในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีคลองหลายสายไหล ผ่านตามแนวตะวันออกและตะวันตก ตั้งแต่คลองมหาสวัสดิ์ คลองสวนแตง ตลอดจน คลองบางเขิน กิ่ง ซึ่งทั้งหมดรับน้ำจากคลองชักพระ หรือ คลองบางกอกน้อย เดิมทีคือแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า ก่อนที่จะมีการขุดคลองใหม่ในสมัยพระไชยราชา จุดเด่นที่สำคัญของเขตตลิ่งชัน คือ เส้นทาง ท่องเที่ยวทางน้ำ เขตตลิ่งชันได้ชื่อว่า เป็นเขตเดียวในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีตลาดน้ำมากที่สุด ถึง ๕ แห่งด้วยกัน ได้แก่ ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลาดน้ำวัดจำปา ตลาดน้ำวัด สะพาน และตลาดน้ำวัดตลิ่งชันซึ่งเพิ่งเปิดให้บริการเมื่อต้นปี ๒๕๕๖

ในแต่ละเส้นทางท่องเที่ยวนี้ มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและน่าสนใจอยู่ มากมายหลายด้าน ทั้งด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชีวิตริมคลอง เป็นต้น เช่น เส้นทาง ท่องเที่ยวในตลาดน้ำตลิ่งชัน ซึ่งเป็นตลาดน้ำที่เก่าแก่ที่สุดในเขตตลิ่งชัน ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐ เพื่อเป็นตลาดน้ำสำหรับค้าขายสินค้าต่าง ๆ ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวตลิ่งชันและสินค้าของชุมชน ใกล้เคียง นอกจากนี้ ตลาดน้ำตลิ่งชันยังจัดให้มีกิจกรรมท่องเที่ยวทางน้ำเชิงอนุรักษ์ ที่เรียกว่า ตลิ่งชัน ทัวร์ ซึ่งเป็นการทัวร์คลอง สัมผัสบรรยากาศอันยุคสองฟากฝั่งคลอง โดยเรือหางยาว มี ๔ โปรแกรม ทัวร์ ได้แก่ ทัวร์ท่องเที่ยว ๓ ตลาด ทัวร์กล้วยไม้ ไหว้พระ ลอดโบสถ์วัดพิบูลย์ ทัวร์ชิวโมงเดียวรอบ เกาะ ทัวร์สวนจันทบุรี เป็นต้น

นอกจากตลาดน้ำตลิ่งชันแล้ว ยังมีตลาดน้ำคลองลัดมะยม ซึ่งได้รับรางวัลชุมชนท่องเที่ยว ดีเด่นจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และยังได้รับรางวัลชมเชยการบริหารจัดการน้ำโดยชุมชน ตามแนวพระราชดำริ จากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอีกด้วย ตลาดน้ำคลองลัดมะยมนี้ ถือว่าเป็นที่เชิดหน้าชูตาของ กรุงเทพมหานครฯ เนื่องจากมีชื่อเสียงโด่งดังทั้งจากปากต่อปาก และการเผยแพร่ทางสื่อต่าง ๆ ด้วย การจัดวางแผนร้านค้าที่ดี เป็นสัดส่วน สะอาด ร่มรื่น ที่จอดรถกว้างขวาง และปลอดภัย นอกจากนี้ แหล่งจำหน่ายสินค้าและผลผลิตของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นผัก ผลไม้ ภูมิปัญหาด้านอาหารคาวหวานที่ สืบทอดกันมาแต่โบราณแล้ว ก็ยังมีกิจกรรมมากมายให้นักท่องเที่ยวได้เลือกใช้บริการ เช่น ทัวร์ชม ส ว น ก ล ี ย ไ ม้ ท ู ร ช ม Home Stay

ส่วนอีก ๓ ตลาดน้ำ ได้แก่ ตลาดน้ำวัดตลิ่งชัน ตลาดน้ำวัดสะพาน และตลาดน้ำวัดจำปา ก็มีจุดเด่น และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่แตกต่างกันไป เช่น การได้มาสักการบูชา “พระพุทธรูปมงคลชัย สิทธินิรมิตรประชานารถ” พระประธานในวัดตลิ่งชันที่มีความสง่างามและตระการตามาก หรือจะเป็น การมาทำบุญขอพรและสักการะหลวงพ่อดโต หลวงพ่อกกลาง หลวงพ่อดำ ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของ ชาวบ้านแถบนี้ รวมทั้งตลาดน้ำวัดจำปา ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนวัดจำปา และวัดจำปาซึ่งเชื่อว่าน่าจะ สร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่มีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ราวสมัยรัชกาลที่ ๒ วัดจำปาแม้มีขนาดเล็กแต่ แผงไปด้วยศิลปกรรมที่งดงามให้เห็นอยู่จนปัจจุบัน นอกจากนี้ ชุมชนวัดจำปา ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในระดับนานาชาติ ได้แก่ บ้านสว่างจันทร์ ซึ่งมีภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและ หลงเหลืออยู่น้อยเต็มทีในปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ ศิลปะการแทงหยวก อั้งยงงาม วิจิตร ซึ่งในปัจจุบันมีผู้สืบ ทอดงานดังกล่าวเพียงคนเดียว คือ คุณทวีศักดิ์ สว่างจันทร์ ที่ยังคงสืบทอดการแกะสลักและแทง หยวกไว้ ตลอดงานงานศิลปะด้านอื่นๆ ของครอบครัว อาทิ การทำพวงมะโหด แป้งพวง และขนม หวาน เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์และทำให้เกิดการกระจายการเรียนรู้ไปยังบุคคลอื่นหรือ นักท่องเที่ยวในเชิงท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าตลาดน้ำในเขตตลิ่งชัน ส่วนใหญ่จะมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก แต่ก็ยังมีตลาดน้ำอีกแห่ง หนึ่ง คือตลาดน้ำวัดจำปา ที่ยังต้องการการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่เป็นอย่างมาก จากการลง สำรวจพื้นที่การสัมภาษณ์ชาวบ้าน และพ่อค้าแม่ค้าในชุมชนวัดจำปา ทำให้ทราบว่า แม้ว่า วัดจำปา จะมีประวัติศาสตร์และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สวยงาม แต่กลับไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว เท่าที่ควร แม้ว่าชุมชนพยายามที่จะจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้น แต่ก็ยังคงไม่เป็นที่รู้จักมากนัก หรือยังไม่เกิดการท่องเที่ยวเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่บ้านสว่างจันทร์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักตั้งอยู่ในชุมชน

นอกจากนี้แล้ว จากการสัมภาษณ์ คุณทวีศักดิ์ สว่างจันทร์ (๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗) เจ้าของ บ้านสว่างจันทร์ ผู้ทรงความรู้และภูมิปัญญา การลงสำรวจพื้นที่ในเบื้องต้น และ การศึกษาข้อมูลใน เขตตลิ่งชัน ทำให้ทราบว่า ในความเป็นจริง นอกเหนือจากทรัพยากรท่องเที่ยวที่น่าสนใจในพื้นที่ตลาด น้ำต่าง ๆ ที่มีอยู่ รวมทั้งชุมชนและตลาดน้ำวัดจำปาแล้ว ยังมีทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ แต่ ยังไม่เป็นที่รู้จักมากนัก แต่มีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้ เช่น วัดช่างเหล็ก วัดสามแพร่ง วัดเชิงเลน ฯลฯ รวมทั้งภูมิปัญญาในท้องที่ โดยใช้เส้นทางทางน้ำ เชื่อมต่อแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนี้ กับ ตลาดน้ำวัดจำปา และตลาดน้ำอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้าง และขยายเครือข่ายเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำเส้นทางใหม่ อันเป็นการยกระดับความสำคัญของ ทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังเป็นการประชาสัมพันธ์ แหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ในเขตพื้นที่ เขตตลิ่งชัน ให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

อย่างไรก็ตามในการเชื่อมต่อแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแห่งใหม่เหล่านี้ กับ ตลาดน้ำวัด จำปา และตลาดน้ำอื่น ๆ ต้องอาศัยการศึกษาต้นทุนทางวัฒนธรรม และทรัพยากรการท่องเที่ยว

รวมทั้งการสำรวจศึกษาเส้นทางน้ำ และการวางแผนเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมต่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวโดยใช้รูปแบบการสื่อความหมายประเภท “คู่มือท่องเที่ยว” (Guide Book) เพื่อประชาสัมพันธ์และแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ รวมทั้งสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ ให้นักท่องเที่ยวได้รู้จัก และแวะมาเยี่ยมชม อันเป็นการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนท้องถิ่นและเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ และพัฒนาโบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ ยังเป็นไปตามความต้องการของผู้อำนวยการเขตตลิ่งชัน (สัมภาษณ์ ๘ มิถุนายน ๒๕๕๗) ที่ต้องการขยายเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำแห่งใหม่ พร้อมกับประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รู้จัก

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของงานวิจัยเรื่อง “การจัดการเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางน้ำ เพื่อส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวทางน้ำ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” ซึ่งสอดคล้องกับตัวชี้วัดหลักของกรุงเทพมหานครในส่วนของวิสัยทัศน์ปี ๒๕๕๙ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาให้กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และมุ่งสู่มหานครน่าอยู่อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ยังสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ ประจำปี ๒๕๕๖-๒๕๕๙ ตามแนวทางการพัฒนาของยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน อีกด้วย

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ ศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวและทุนทางวัฒนธรรม ในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

๒.๒ นำเสนอการจัดการเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางน้ำ ทั้งในเส้นทางเดิม และเส้นทางใหม่ เพื่อให้เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทางน้ำที่มีอยู่เดิม อันเป็นการส่งเสริมและขยายเครือข่ายเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

๒.๓ สร้างรูปแบบการสื่อความหมายแบบมีส่วนร่วม เพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทั้งเก่าและใหม่ในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

๓. ขอบเขตของการวิจัย

๓.๑.๑ ขอบเขตพื้นที่

ศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวและทุนทางวัฒนธรรม ในเขตตลิ่งชัน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยว โดยแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้

- สำนักงานเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร
- ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ ของเขตตลิ่งชัน

- ประชาชนชาวบ้านของชุมชนต่าง ๆ
- นักท่องเที่ยว

๓.๑.๒ ขอบเขตเนื้อหา

ศึกษาและวิเคราะห์ทรัพยากรท่องเที่ยวและทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการจัดการเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางน้ำภายในพื้นที่ เขตตลิ่งชัน

๓.๑.๓ ขอบเขตด้านเวลา

ระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๕๘ – ๒๕๕๙ รวมระยะเวลา ๑๒ เดือน

๔. นิยามศัพท์เฉพาะ

รูปแบบการสื่อความหมายแบบมีส่วนร่วม (Participated Interpretation) หมายถึง สื่อสิ่งพิมพ์ที่มีเจตนาเพื่อส่งเสริมการรับรู้ของสาธารณชนและเสริมสร้างความเข้าใจต่อแหล่งมรดกวัฒนธรรม โดยมีการจัดทำขึ้นจากการนำเสนอ การระดมความคิด และความคิดเห็นจาก นักวิชาการ ประชาชนท้องถิ่น และชาวบ้านในชุมชน

เส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ (Waterway Tourism Routes) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ใช้เส้นทางน้ำเป็นสื่อกลางการท่องเที่ยว ซึ่งอาจจัดเป็นเพียงเส้นทางชมทิวทัศน์สองฝั่งลำน้ำ หรือ เป็นเส้นทางคมนาคมไปยังแหล่งท่องเที่ยว เพื่อทำกิจกรรมการท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ริมน้ำ อาทิ วัด บ้าน สวน เป็นต้น

เครือข่ายเส้นทางท่องเที่ยว (Tourism Network) หมายถึง การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำของชุมชนวัดจำปา เขตตลิ่งชัน เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางน้ำอีกแห่งหนึ่งที่เป็นจุดเชื่อมโยงจากแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆภายในบริเวณใกล้เคียง อันทำให้เกิดเครือข่ายทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงถึงกัน

ชุมชนวัดจำปา (Wat Champa Community) หมายถึง ชุมชนวัดจำปา หรือ ชุมชนเกาะศาลเจ้า ตั้งอยู่ในแขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ริมคลองบางระมาด และคลองบ้านไทร ครอบคลุมพื้นที่ 93 ไร่เรือน เดิมเป็นพื้นที่ทางเกษตรกรรม มีคลองทางธรรมชาติและ คลองที่ขุดขึ้นใหม่ตัดผ่านที่ดินวัดจำปา เชื่อมต่อระหว่างคลองบ้านไทร และคลองบางระมาด เส้นทาง ทางน้ำมีความสำคัญอย่างมากในการขนส่งสินค้าทางการเกษตร

ตลาดน้ำ (Floating Market) หมายถึง ตลาดที่ตั้งอยู่บริเวณที่มีคนอาศัยริมน้ำ โดยมักจะตั้งอยู่ในย่านที่มีการเดินเรือพลุกพล่าน ปัจจุบัน มีการพัฒนาเพื่อให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยอาศัยการมีอยู่เดิมในอดีต รวมถึงจัดตั้งขึ้นใหม่เนื่องจากสภาพภูมิประเทศให้

๕. ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นการศึกษาพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้อง หรือสัมพันธ์กับชุมชนวัดจำปาในด้านของภูมิปัญญาและสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ เท่านั้น ทั้งนี้ได้อาศัยข้อมูลทางแผนที่เพื่อช่วยในการตีกรอบพื้นที่สำคัญและพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ

๖. วิธีการดำเนินงาน

๖.๑ เชิงคุณภาพ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในรูปแบบเอกสารวิชาการ หนังสือต่างๆ รูปภาพ รวมถึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ด้วยวิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และแบบสโนว์บอล (Snowball) ได้แก่ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน และผู้ที่มีบทบาทในชุมชน อาทิเช่น หัวหน้าชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น กลุ่มอาชีพต่างๆ ประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชนวัดจำปา เป็นต้น รวมประมาณ ๓๐ คน โดยใช้เครื่องมือการสัมภาษณ์ (Interview) แบบมีโครงสร้างเป็นหลัก

๖.๒ เชิงปริมาณใช้การวิจัยเชิงสำรวจจากแบบสอบถามความคิดเห็นของคนในพื้นที่ ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนตลาดจำปา โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง ๓๐๐ คนเพื่อให้ทราบถึงข้อมูลในเชิงประชากรศาสตร์ แนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด ชุมชน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่

๖.๓ การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากคำสัมภาษณ์ของผู้นำชุมชนและประชาชน ซึ่งมีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติพรรณนามาประกอบกันเพื่อให้เกิดรูปแบบสื่อความหมาย ประเภทสิ่งพิมพ์ ที่สามารถส่งเสริมและสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางน้ำให้แก่ชุมชนวัดจำปา

๗. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๗.๑ ได้ทราบถึงศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยว และทุนทางวัฒนธรรม ในพื้นที่ อำเภอตลิ่งชัน จังหวัดกรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับงานวิจัยอื่น อันเป็นประโยชน์ในการต่อยอดองค์ความรู้ทางการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม รวมถึงศาสตร์อื่นที่เกี่ยวข้อง

๗.๒ สามารถสร้างเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ เส้นทางใหม่ ภายในพื้นที่เขตตลิ่งชัน อันเป็นการเสริมสร้างและขยายเครือข่ายการท่องเที่ยวทางน้ำในเขตตลิ่งชัน เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ทางการท่องเที่ยวของพื้นที่ดังกล่าวต่อไป โดยองค์กรหรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว อันจะเป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมมากขึ้นในอนาคต